

بررسی کتاب های فارسی ابتدایی از منظر توجه به مولفه های هوش اخلاقی بوربا

مریم حیدری^۱

^۱ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان شهید هاشمی نژاد مشهد (نویسنده مسئول)

چکیده

در پژوهش حاضر کتاب های درسی فارسی خوانداری پنجم و ششم دوره ابتدایی با هدف بررسی میزان توجه به مولفه های هوش اخلاقی بوربا (همدلی، هوشیاری، خودکنترلی، احترام، مهربانی، تحمل و انصاف)، در سه سطح مفهوم متن، تصویر و فعالیت مورد بررسی قرار گرفت. یافته ها نشان داد که در مجموع در هر دو کتاب مورد بررسی فراوانی مشاهده شده برای مولفه های همدلی، هوشیاری، خودکنترلی، احترام، مهربانی، تحمل و انصاف (شکل ۳) به ترتیب ۲۴، ۱۰۱، ۴۱، ۳۲، ۳۶، ۱۷، ۲۳ بوده است. در نتیجه در دو کتاب مذکور بیشترین توجه به مولفه هوشیاری (شناسایی راه درست و عمل کردن در همان راه) و کمترین توجه به مولفه تحمل (توجه به شان تمام افراد حتی کسانی که عقاید و اعمالشان با ما متفاوت است) شده است. با توجه به اهمیت آموزش تحمل و مدارا به عنوان عامل تحکیم کننده در روابط اجتماعی انتظار می رود که این مولفه در محتوای کتاب های یاد شده بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

واژه های کلیدی: هوش اخلاقی بوربا، کتاب های فارسی، دوره ابتدایی

مقدمه:

پرورش افرادی سالم، آگاه و مسئول نیازمند تربیت تربیت اخلاقی درست و به موقع است، همچنین رمز پایداری، تعادل و پویایی یک جامعه در وجود شهروندانی سالم و متعادل از منظر روانی است (خسروی، ۱۳۸۹: ۸۳ به نقل از کیوان جام خانه، ۱۳۹۰). کودکان دارای شخصیتی نرم و منعطف هستند و همین ویژگی باعث شده دوران کودکی بهترین زمان برای سازندگی باشد. در بزرگسالی نمیتوان به راحتی ویژگی های ناشایست اخلاقی را در فرد تغییر داد در حالی که کودک مانند نهالی کوچک است که راحت تر می توان آن را به مسیر درست هدایت کرد (وزیری یزدی، یوسفی و کشت آرای، ۱۳۹۶). از طرفی افزایش مشکلات اخلاقی در قرن بیست و یکم سبب گرایش روز افزون به آموزش اخلاق و ارزش ها در محیط های آموزشی شده است (گل محمدیان، فرحبخش و اسماعیلی، ۲۰۱۲ به نقل از امینی مقدم، رضایی و مکوند حسینی، ۱۳۹۷). کیوان جام خانه (۱۳۹۰) معتقد است که از طریق تربیت دینی نیز می توان به تربیت اخلاقی مبادرت ورزید اما تربیت اخلاقی درست نیازمند آگاهی از مبانی عقلانی نظریات و فلسفه های مختلف می باشد.

اولین بار مربی سرشناس بوربا (۱۹۵۰) هوش اخلاقی را به عنوان مفهومی جدید برای آموزش فضیلت، منش و ارزش ها، با ابعاد قابل سنجیدن مطرح کرده است (تقوی نژاد، ۱۳۹۳). او هوش اخلاقی «Moral Intelligence» را توانایی تشخیص درست از نادرست، داشتن اعتقادات اخلاقی و عمل به آن ها و رفتار در مسیر درست معرفی می کند. به نظر بوربا هوش اخلاقی نیازمند هفت اصل اساسی شامل: همدلی «Empathy»، وجدان «Conscience»، خویشتن داری «Self-Control»، احترام «Respect»، مهربانی «Kindness»، بردباری «Tolerance» و انصاف «Fairness» است (Borba، ۲۰۱۱ به نقل از وزیری یزدی، یوسفی و کشتی آرای، ۱۳۹۶).

بر اساس پژوهش های محققان تعلیم و تربیت کودکانی که هوش اخلاقی کسب نکرده اند به دلیل وجدان متزلزل، ضعف در کنترل خواسته ها و امیال، حساسیت های اخلاقی و باور هایی که به شکلی نادرست هدایت شده اند، دچار عقب افتادگی اخلاقی و اجتماعی شده و در بزرگسالی به افراد نا به هنجار بدل می شوند (کارگر بداف، شریفی، ۱۳۹۵). همچنین نظریه های مربوط به شکل گیری و رشد اخلاقی نشان داده است که از عوامل موثر در تکامل اخلاقی می توان «طبیعت کامل جو»، «توانایی بالقوه تمیز خوب از بد»، «انگیزش ها و عواطف انسانی»، «رشد تفکر و قضاوت های شناختی»، «تجارب عینی و رفتاری فرد» و «محیط اجتماعی، فرهنگی و آموزشی» را نام برد که آخرین عامل با سایر عوامل ارتباط متقابل داشته و می تواند بر آنها تاثیر گذار نیز باشد (لطف آبادی، ۱۳۸۴ به نقل از امینی مقدم، رضایی و مکوند حسینی، ۱۳۹۷). در حال حاضر کتاب های درسی از مهم ترین منابع یادگیری هستند؛ زیرا بیشتر فعالیت ها در محیط های آموزشی بر اساس این رسانه صورت میگیرد (نیک نفس و علی آبادی، ۱۳۹۲). بنابراین اهمیت توجه به هوش اخلاقی در کتابهای درسی به عنوان مرجع یادگیری در محیط آموزشی مدرسه مشخص می شود.

از طرفی تاثیر گذاری محتوای کتاب درسی در نظام های آموزشی متمرکز مانند ایران که تقریباً تمامی عوامل آموزشی بر اساس محتوای کتاب درسی تعیین و اجرا می شود بیشتر است، به همین دلیل دقت و توجه بیشتر متخصصان ارزشیابی و تحلیل کتاب های درسی می تواند راهگشای بسیاری از مشکلات جاری آموزش از قبیل مشکلات اخلاقی باشد (نیک نفس و علی آبادی، ۱۳۹۲). از میان کتابهای درسی، کتب فارسی به دلیل داشتن قالب هایی نظیر شعر، داستان، ضرب المثل و سرود که آموزش و انتقال مفاهیم را ماندگار می سازند، در انتقال مفاهیم مربوط به فرهنگ و هویت نقش به سزایی دارند (ازغندی، محمدی مهر، ۱۳۹۵: ۴۱ به نقل از کرامتی، کاظمی و حسینی، ۱۳۹۵). به گفته کیوان جام خانه (۱۳۹۰) در دوره ابتدایی به آسانی میتوان مطالب و نکات پیچیده را به صورت ملموس و عینی، در قالب اشعار، داستان و تمثیل به کودکان آموزش داد.

بنابراین لازم است تا محتوای کتاب درسی به ویژه در زمینه زبان و ادب فارسی غنی تر بوده و نکات ظریف تری را در خود جای دهد (حسنی، فیاض و ملکی، ۱۳۹۳). با توجه به آنچه در بالا گفته شد و ماهیت قابل آموزش هوش اخلاقی (تقوی نژاد، ۱۳۹۳)، کتابهای فارسی دوره ابتدایی ظرفیت مناسبی برای ارایه و گسترش مولفه های هوش اخلاقی دارند.

پیشینه:

اولین بار بوربا اصطلاح هوش اخلاقی «Moral Intelligence» را مطرح کرد. او هوش اخلاق را به عنوان توانایی تشخیص درست از غلط، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و رفتار در مسیر درست معرفی می کند (مصطفی پور، فرخی، ۱۳۹۶). او همچنین براساس تعریف خود از هوش اخلاقی و ۷ اصل آن پرسشنامه ای را هم برای اندازه گیری هوش اخلاقی در بزرگسالان طراحی کرد (بوربا، ۲۰۱۰، ترجمه کاووسی، ۱۳۹۰ به نقل از امینی مقدم، ۱۳۹۷). با توجه به ضرورت تربیت هوش اخلاقی از دوره ابتدایی و نیاز به اجرای برنامه های آموزشی و در نهایت سنجش تاثیر این برنامه ها در رشد هوش اخلاقی کودکان، امینی مقدم و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی اقدام به ساخت و اعتبار یابی پرسشنامه هوش اخلاقی کودکان مبتنی بر نظریه بوربا کردند. نتایج بررسی نشان داد که پرسشنامه ساخته شده «CMIQ» از روایی و پایایی لازم برخوردار بوده و می تواند به منظور سنجش هوش اخلاقی کودکان ۴ تا ۶ ساله مورد استفاده قرار گیرد. حسن بشیر و مصطفی پور در تحقیقی با عنوان **بررسی هفت بعد اساسی هوش اخلاقی و راه های پرورش آن**، با جمع آوری شواهد و تحقیقات ضمن معرفی هوش اخلاقی در قالب هفت فضیلت هوش اخلاقی بوربا شامل: همدلی، وجدان، خویشتن داری، احترام، مهربانی، بردباری و انصاف، مراحل پرورش هر کدام از این فضایل در کودکان را نیز شرح میدهند. پژوهش **بررسی هوش اخلاقی در سبک زندگی دینی** با هدف بیان مفهوم هوش اخلاقی، بررسی هوش اخلاقی از دیدگاه بوربا و لینک و کیل توسط رحمانی زاده و طباطبایی (۱۳۹۳) انجام شده است که یافته های آن نشان می دهد که گنجینه غنی و هدایتگر قرآن کریم هفت فضیلت هوش اخلاقی بوربا و چهار اصل هوش اخلاقی لینکو کیل را مورد توجه و سفارش قرار داده است.

در زمینه توجه به اخلاق و هوش اخلاقی در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی چندین تحقیق انجام شده است. آتشک، توفان و احمدی (۱۳۹۱) در تحقیقی نشان دادند که در محتوای کتب فارسی دوره ابتدایی، بیشترین توجه به « مودب و مهربان بودن دانش آموز» و کم ترین توجه به « آشکار بودن مظاهر حیا و عفت در دانش آموز» شده است. کیوان جام خانه در پایان نامه خود با عنوان **تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی: تحلیل محتوای کتاب های فارسی بخوانیم بر مبنای فلسفه کارل یاسپرس و رمان شازده کوچولو**، نه مولفه اخلاق اگزیستانسیالیستی را برگزیده و آن ها را در دو طیف مقوله های اخلاق فردی شامل: گناه آگاهی، عشق، معنویت، اصالت فرد و نقد بر از-خود-بیگانگی و مسئولیت؛ و مقوله های اخلاق اجتماعی شامل: ارج آدمی، مرگ آگاهی و صلح طلبی دسته بندی کرده و به تحلیل چگونگی گنجانده شدن مولفه های ذکر شده در محتوای کتاب های فارسی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که در پایه های اول، دوم و سوم، در هر دو سطح جمله و مضمون، توجه به مقوله های اخلاق فردی و اجتماعی تربیت اخلاقی بسیار کم بوده است، اما تا حدودی این کمبود ها در پایه ی چهارم و پنجم جبران شده است؛ همچنین در مقوله های اخلاق فردی، نظام آموزشی کشورمان بیشترین تاکید را بر روی مولفه های مسئولیت و معنویت، و در مقوله های اجتماعی بیشترین تاکید بر روی صلح طلبی و ارج آدمی بوده است. حجت اله تقوی نژاد (۱۳۹۳) در پژوهش خود دریافت که در برنامه درسی پیام آسمانی دوره متوسطه اول در اهداف مصوب در پایه هفتم و نهم به ترتیب ۰/۴۷ درصد، ۳۷/۵ درصد، در کتاب پیام های آسمانی پایه هفتم ۷/۴۱ و در کتاب پیام آسمانی پایه نهم ۵/۳۷ درصد به مولفه های هوش اخلاقی توجه شده است. در تصاویر کتاب درسی پیام آسمانی هفتم ۲۳/۰۷ درصد و تصاویر کتاب

پیام آسمانی پایه نهم ۹/۰۹ درصد به مولفه های هوش اخلاقی توجه گردیده است که بیانگر کم توجهی به این مولف ها است. نتایج تحقیق وزیری یزدی، یوسفی و کشتی آرای (۱۳۹۶) نشان داده است که، رشد عملکرد اخلاقی، رشد تفکر اخلاقی، ایجاد منش اجرایی و اخلاقی، رشد اعتقادات مذهبی، پرورش دید زیبایی شناختی به اخلاق، پرورش آزادی اندیشه و رفتار، رشد تفکر خلاق، پرورش تفکر انتقادی، تربیت شهروند نیک و قانون مدار، ایجاد باور مردم سالاری، رشد انگیزش درونی، پرورش روحیه مراقبت و غمخواری، رشد آگاهی های اجتماعی، پرورش وجدان کاری، رشد فضیلت محبت و همدلی، پرورش انگیزه کمال جویی، تقویت مهارت قانون گرایی، رشد خود مراقبتی و وجدان اخلاقی و پرورش تفکر عمیق و فلسفی نسبت به خود و پدیده ها، تعیین کننده اهداف اصلی برنامه درسی پرورش هوش اخلاقی کودکان دوره ابتدایی می باشند. در مقاله **تحلیل محتوای کتب دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به تقویت هوش اخلاقی** چهار کتاب مطالعات سوم تا ششم به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفت و مشخص شد که بیشترین فراوانی به مولفه عمل کردن مبتنی بر ارزش ها به معنی انجام آنچه درست است، می باشد و کمترین فراوانی به مولفه های ایستادگی به خاطر حق، وفای به عهد، توانایی بخشش اشتباهات دیگران و توانایی بخشش اشتباهات خود شده است. یافته های پژوهش خدایار، قاسمی و قلتاش (۱۳۹۲) نشان داد که در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم، فارسی ششم و هدیه های آسمان ششم، بیشترین توجه به اخلاق عمومی و اجتماعی و کمترین توجه به اخلاق اقتصادی گردیده است.

روش پژوهش:

در تحقیق حاضر از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. صالحی عمران، عابدینی و منصوری (۱۳۹۷) تحلیل محتوا را نوعی از پژوهش می دانند که هدف آن بررسی محتوای پیام در «کتاب ها و نشریات»، «برنامه های صدا و سیما و ارتباطات» و «سخنرانی های سیاسی» است. تحلیل محتوا روشی است که به پژوهشگر کمک می کند تا با بررسی پیام های پنهان داستان ها و یا متن کتاب های درسی با اهداف موردنظر، جهت گیری های آشکار و پنهان را تعیین کند (یارمحمدیان، ۱۳۸۶ به نقل از نیک نفس، علی آبادی، ۱۳۹۳). جامعه آماری در این تحقیق کتاب های فارسی خوانداری ابتدایی چاپ ۱۳۹۷ و نمونه آماری کتاب های فارسی خوانداری سال پنجم و ششم ابتدایی بوده است. واحد تحلیل محتوا مضمون متن، تصاویر و تمرین های کتب مذکور و ابزار جمع آوری اطلاعات مولفه های هوش اخلاقی بوربا بوده که همزمان با مطالعه صفحه به صفحه کتاب درسی شمارش شده است. لازم به ذکر است که روایی مولفه های هوش اخلاقی بوربا در سیاهه تحلیل محتوای حجت الله تقوی نژاد (۱۳۹۳) به تایید ده نفر از اساتید علوم تربیتی رسیده است.

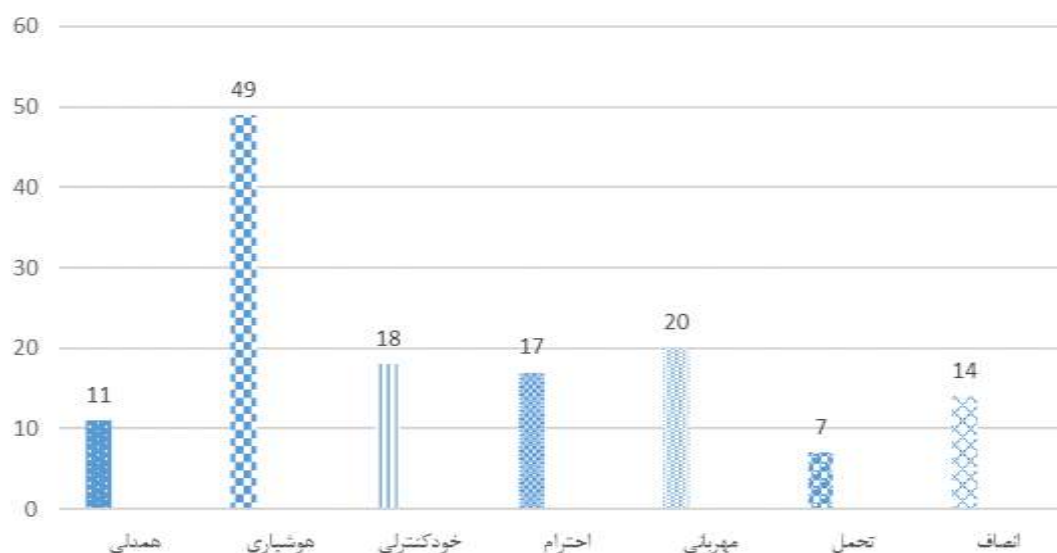
تعریف مولفه های هوش اخلاقی بوربا

۱. **همدلی:** تشخیص و درک نگرانی دیگران
۲. **هوشیاری:** شناسایی راه درست و عمل کردن در همان راه
۳. **خودکنترلی:** تنظیم افکار و اعمال خود، طوری که فشارها را از درون و بیرون کنترل کنیم و راهی که میدانیم درست است را انتخاب کنیم
۴. **احترام:** ارزش دادن به دیگران با رفتار مودبانه
۵. **مهربانی:** توجه به نیازها و احساسات دیگران
۶. **تحمل:** توجه به شان تمام افراد حتی کسانی که عقاید و اعمالشان با ما متفاوت است

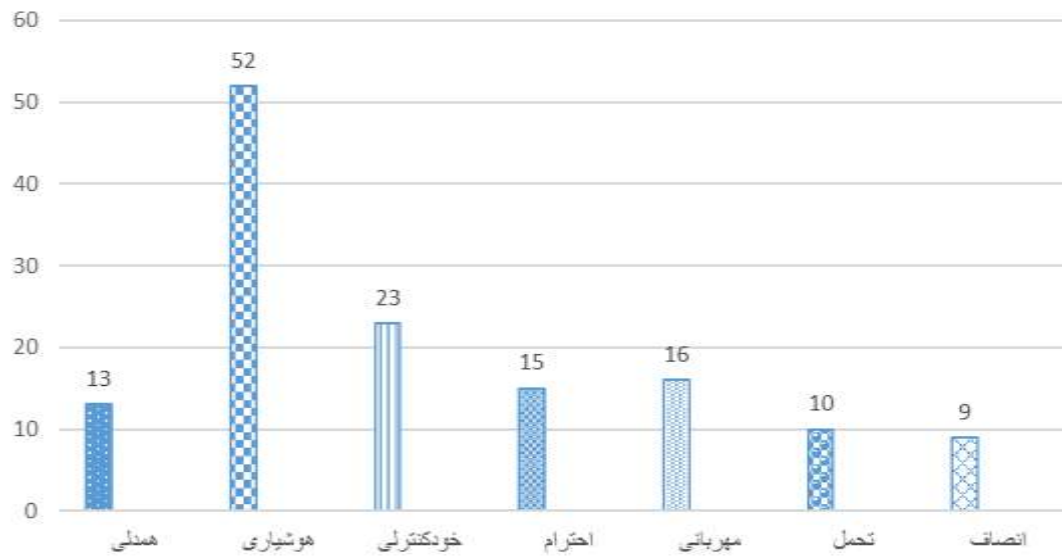
۷. انصاف: رفتار عادلانه (بوربا، ۲۰۰۵ به نقل از بهشتی فر، محمد رفیعی، ۱۳۹۱)

جدول ۱- فراوانی مولفه های هوش اخلاقی بوربا در کتب فارسی پنجم و ششم ابتدایی

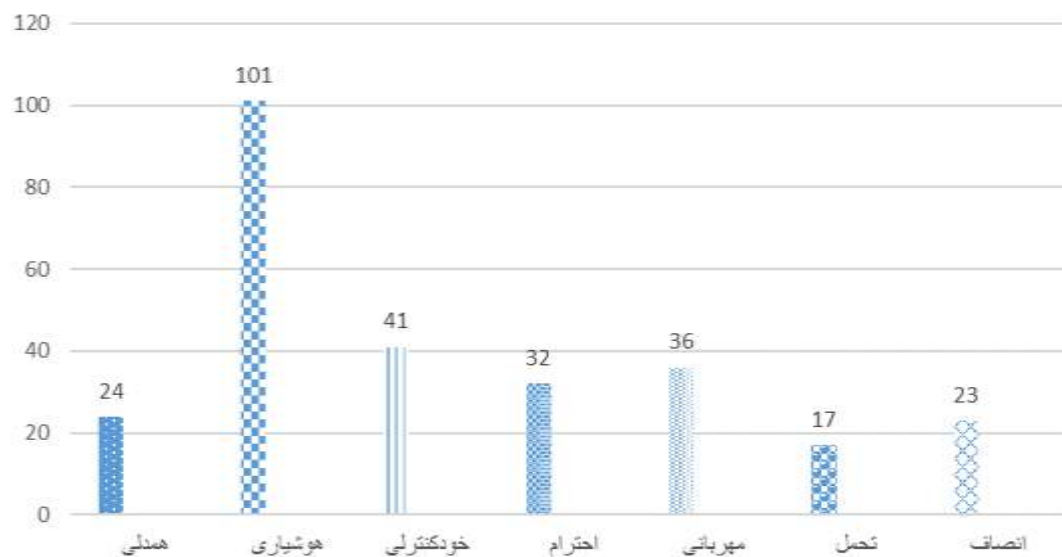
کل	فارسی ششم				فارسی پنجم				
	مجموع	فعالیت	تصویر	متن	مجموع	فعالیت	تصویر	متن	
همدلی	۲۴	۱۳	۲	۵	۶	۱۱	۲	۲	۷
هوشیاری	۱۰۱	۵۲	۱۹	۱۴	۱۹	۴۹	۱۱	۱۹	۱۹
خود کنترلی	۴۱	۲۳	۷	۷	۹	۱۸	۳	۶	۹
احترام	۳۲	۱۵	۱	۴	۱۰	۱۷	۰	۴	۱۳
مهربانی	۳۶	۱۶	۱	۸	۷	۲۰	۲	۵	۱۳
تحمل	۱۷	۱۰	۳	۰	۷	۷	۱	۱	۵
انصاف	۲۳	۹	۱	۲	۶	۱۴	۲	۶	۶

شکل ۱- فراوانی مولفه های هوش اخلاقی در کتاب فارسی پنجم

شکل ۲- فراوانی مولفه های هوش اخلاقی در کتاب فارسی ششم

شکل ۳- فراوانی مولفه های هوش اخلاقی در کتاب فارسی پنجم و ششم

نتیجه گیری:

کودکان امروز، شهروندان آینده جامعه خواهند بود؛ بنابراین دوران کودکی و سال های دوره ابتدایی بهترین فرصت برای پرورش اخلاقی کودکان است. در این سنین بهترین شیوه ای که از طریق آن می توان توجه کودکان را به نکات اخلاقی جلب کرده و این ارزش ها را در آنها نهادینه کرد، طرح این نکات و ارزشها به صورت غیر مستقیم و با استفاده از اشعار، داستان ها و

حکایات آموزنده و کودکانه است (کیوان جام خانه، ۱۳۹۰). بنابراین توجه و بررسی محتوای کتاب های درسی فارسی به عنوان یکی از مهم ترین مراجع یادگیری در مدارس ضرورت دارد.

در مطالعه حاضر محتوای کتاب های فارسی خوانداری پنجم و ششم ابتدایی از منظر توجه به مولفه های هوش اخلاقی بوربا (همدلی، هوشیاری، خودکنترلی، احترام، مهربانی، تحمل و انصاف)، در سه سطح مفهوم متن، تصویر و فعالیت مورد بررسی قرار گرفت و یافته ها نشان داد که به هر هفت مولفه هوش اخلاقی بوربا در کتاب های مورد بررسی توجه شده است اما نه به صورت یکسان. در کتاب فارسی پنجم ابتدایی (شکل ۱) بیشترین توجه به مولفه هوشیاری (شناسایی راه درست و عمل کردن در همان راه) با فراوانی ۴۹ و کمترین توجه به مولفه تحمل (توجه به شان تمام افراد حتی کسانی که عقایدشان با ما متفاوت است) با فراوانی ۷، شده است. در کتاب فارسی ششم ابتدایی (شکل ۲) نیز بیشترین توجه به مولفه هوشیاری با فراوانی ۵۲ و کمترین توجه به مولفه انصاف (رفتار عادلانه) با فراوانی ۹ و مولفه تحمل با فراوانی ۱۰ مبذول شده است. مجموعاً بررسی دو کتاب یاد شده (شکل ۳) نشان داد که بیشترین اهمیت به مولفه هوشیاری با فراوانی کل ۱۰۱ و کمترین اهمیت به مولفه تحمل با فراوانی کل ۱۷ داده شده و این مولفه مورد کم توجهی قرار گرفته است. به گفته امیرپور (۱۳۹۱) امروزه یکی از اهداف آموزش علم، تربیت افرادی است که به جهان از زاویه دید یک دانشمند بنگرند، دیگران را محترمانه بپذیرند و عقاید متفاوت را تحمل کنند. از طرفی آموزش وسیله ای موثر برای افزایش قدرت تحمل مردم در جامعه است و مدارس به عنوان محیط آموزشی نقش کلیدی برای افزایش تحمل ایفا می کنند (نصر اصفهانی، حاجیان و کریمی و رضوانی، ۱۳۹۱). هر انسانی دارای عقیده ای است که کاملاً یا تا حدودی درست است. این فرد در جامعه و در ارتباط با دیگران رفتار و نظر خود را ابراز میکند که گاهی مورد تایید و گاهی مورد مخالفت قرار میگیرد؛ حال آنکه برای حفظ آرامش در تعاملات اجتماعی، سلامت جامعه و تحکم ارتباط بین افراد، وظیفه دیگران است که به عقاید این فرد احترام گذاشته و او را تحمل کنند. این امر در تعالیم دینی نیز مورد توجه و سفارش قرار گرفته است (شفیع، شفیع، ۱۳۹۷). با توجه به آنچه گفته شد تحمل به عنوان یک اصل اخلاقی نقش مهمی در سلامت جامعه و زندگی مسالمت آمیز دارد، بنابراین لازم است که در محتوای کتاب های درسی یاد شده توجه بیشتری به این اصل داده شود.

منابع:

- امیرپور، برزو. (۱۳۹۱). رابطه تفکر انتقادی و ابعاد آن با شادکامی و عزت نفس اجتماعی دانشجویان. فصلنامه راهبرد های آموزش، دوره ۵، ش ۳، صص ۱۴۳-۱۴۷.
- امینی مقدم، یاسمین ؛ رضایی، علی محمد ؛ مکوندحسینی، شاهرخ. (۱۳۹۷). ساخت و اعتبار یابی مقیاس هوش اخلاقی کودکان مبتنی بر نظریه بوربا، فصلنامه اندازه گیری تربیتی، س ۹، ش ۳۴، صص ۲۷-۴۵.
- آتشک، محمد ؛ توفان، مهوش ؛ احمدی، امینه. (۱۳۹۱). تحلیل کمی محتوای کتاب های فارسی از منظر اهداف اخلاقی مصوب دوره ابتدایی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، س ۷، ش ۴.
- بهشتی فرملکه ؛ محمد رفیعی، رضوان. (۱۳۹۱). تاثیر هوش اخلاقی در سازمان ها، سومین همایش ملی بزرگداشت سهروردی با موضوع اخلاق کاربردی، دانشگاه زنجان.

تقوی نژاد، حجت اله. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای برنامه درسی پیام آسمانی دوره متوسطه اول از حیث میزان توجه به مولفه های هوش اخلاقی، پایان نامه کارشناسی ارشد و دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

جام خانه، کیوان. (۱۳۹۰). تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی: تحلیل محتوای کتاب های فارسی بخوانیم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه کردستان.

حسینی، حسین ؛ فیاض، ایراندخت ؛ ملکی، حسن. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مولفه های درون فردی هوش هیجانی در متب درسی بخوانیم دوره ابتدایی با تاکید بر دیدگاه بار-آن. فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه شاهد. س ۲۲. ش ۶.

خدایار، نصراله ؛ قاسمی، فرشید ؛ قلتاش، عباس. (۱۳۹۲). بررسی میزان توجه به مولفه های تربیت اخلاقی در کتاب های درسی (مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه های آسمان) پایه ششم دوره ابتدایی، همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران، دانشگاه آزاد واحد مرودشت.

شفیعی، شیرین ؛ شفیی، محمد سعید. (۱۳۹۷). بررسی روش های تحمل افکار و رفتار دیگران بر اساس تعالیم اسلامی، پژوهشنامه تطبیقی دادپیشگان.

صالحی عمران، ابراهیم ؛ عابدینی بلترک، میمنت ؛ منصوری، سیروس. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کیفی کتاب های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مولفه های میراث فرهنگی. فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی. دوره ۷. ش ۱. صص ۹-۳۶.

کارگر بداف، افسانه ؛ شریفی، میلاد. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتب دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به تقویت هوش اخلاقی. کنفرانس ملی دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامع روانشناسی ایران، تهران، موسسه برگزار کننده همایش های توسعه محور و فناوری سام ایران.

کرامتی، انسی ؛ کاظمی، علیرضا ؛ حسینی، سید کمال الدین. (۱۳۹۵). بررسی مضامین و تعارضات فرهنگی در محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران. س ۱۱. ش ۴۳. صص ۴۷-۷۲.

مصطفی پور، وحید ؛ فرخی، حسین. (۱۳۹۶). بررسی هفت بعد اساسی هوش اخلاقی و راه های پرورش آن، پنجمین همایش علمی-پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب های اجتماعی و فرهنگ ایران، تهران، انجمن توسعه علوم و فنون بنیادین.

نصر اصفهانی، علی ؛ حاجیان، طالب ؛ کریمی، مهدی ؛ رضوانی، سید مرتضی. (۱۳۹۱). بررسی تحمل و مدارا در رهبری سازمان با تکیه بر دیدگاه نهج البلاغه، فصلنامه علمل-پژوهشی مدیریت اسلامی، ش ۲، صص ۱۱۳-۱۳۰.

نیک نفس، سعید ؛ علی آبادی، خدیجه. (۱۳۹۲). نقش تحلیل محتوا در فرایند آموزش و طراحی کتاب ای درسی، مجله جهانی رسانه. دوره ۸. ش ۲. صص ۱۲۴-۱۵۰.

وزیری یزدی، سعید ؛ یوسفی، علیرضا ؛ کشتی آرای، نرگس. (۱۳۹۶). تبیین اهداف برنامه درسی پرورش هوش اخلاقی کودکان دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه ریزی درسی. س ۱۴. دوره دوم. ش ۲۸. صص ۱۵-۲۳.